

FORUM

Valkuilen of kenmerken? Een reactie op De valkuilen van het 'groene' vertoog

Dirk Holemans

In haar bijdrage stelt Mestrum dat 'heel wat voorstellen uit het groene betoog een risico inhouden om het neoliberalisme te versterken'. Ik ben het ten gronde oneens met deze stelling. In wat volgt poog ik dit op een constructieve wijze te argumenteren wat, gelet op Mestrum's werkwijze, niet zo eenvoudig is. Ze verwijst namelijk nergens naar specifieke teksten of stromingen. Ze erkent de nuances binnen het ecologisch denken, maar baseert zich, zonder dit te verduidelijken, op 'debatten die ze jarenlang heeft kunnen volgen'. Ze hanteert dus een louter subjectieve werkwijze, waarbij ze nalaat te omschrijven wat de kern is van haar jarenlange observaties.

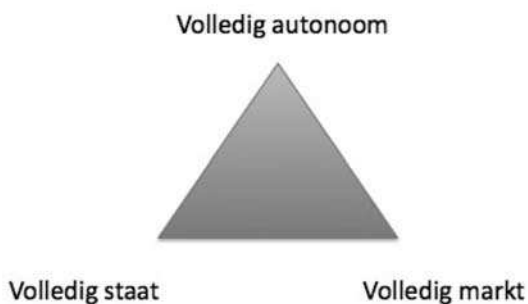
Om te vermijden in een welles-nietesdebat te verzanden, ga ik niet in op details van haar artikel maar geef ik eerst aan wat de kernelementen zijn van het groene vertoog. Mestrum's vertekende beeld van het groene vertoog wordt hierdoor duidelijk en het brengt haar gekleurde bril in beeld. Uiteraard is het groene vertoog een huis met vele kamers. Het gaat er me niet om de inhoud van de verschillende kamers in detail te beschrijven, wel de fundamenten die dat huis schragen, nader te bekijken.

De groene ideologie: een eigen plaats maar ingebed in de geschiedenis

Eerder omschreef ik in Oikos reeds de kern van de groene ideologie.¹ Daarvoor baseerde ik me op zowel groene denkers als Yvan Illich, André Gorz en Philippe Van Parijs, als ideologische teksten van groene partijen en ngo's, als de groene politieke praktijk. Omdat deze kern zo cruciaal is om de kritiek op Mestrum te onderbouwen, herhaal ik hier het essentiële:

'Samengevat staat politieke ecologie voor het behoud van de aarde (het milieu), om er een menselijke wereld op uit te bouwen waar elkeen zich autonoom kan ontplooiën via diverse wegen van emancipatie. Dit zijn dan ook de drie cruciale ijkpunten (...): **milieu, autonomie in verbondenheid en emancipatie**. Cruciaal hierbij is de nadruk op verbondenheid, zowel met de natuur als met soortgenoten. Het benadrukken van de mens als sociaal wezen, onderscheidt het ecologisch denken bijvoorbeeld radicaal van de liberale ideologie, die de mens als individu - die voldoende heeft aan zichzelf - als uitgangspunt neemt.'

Het belang van autonomie wordt duidelijk aan de hand van de zogenaamde driehoek van Kolm. In deze gelijkzijdige driehoek kan men alle mogelijke maatschappijen situeren. Elke hoek duidt een extreme samenleving aan: een volledig marktgerichte, een volledig geëtatiseerde of een perfect autonome maatschappij. Ook elke activiteit kan binnen deze driehoek een plaats vinden. Zoals Van Parijs schrijft, laat ' (...) deze voorstelling zien dat wat gewoonlijk voorgesteld wordt als het essentiële politieke debat (meer staat of meer markt?), slechts één dimensie belicht aangaande de positie van de maatschappij, namelijk de horizontale as van de driehoek. Zodra men zich ook bewust is van de verticale dimensie, komt men tot de vaststelling dat de liberale en socialistische denkwijzen het relatieve belang van de markt of de staat niet alleen aanprijzen ten nadele van respectievelijk de staat en de markt, maar ook ten nadele van de autonome sfeer. Meteen stelt men vast dat er ook ruimte is voor een derde denkwijze die het relatieve belang van de autonome activiteiten bevordert, ten nadele van zowel de staats- als de marktactiviteiten. Deze derde denkwijze zou nu precies de politieke ecologie kunnen zijn. Evenmin als voor de eerste twee, is het voor deze derde denkwijze mogelijk of wenselijk de maatschappij in een van de hoeken van de driehoek te drijven.'

Het cruciale aan deze driehoek is dat hij meteen duidelijk maakt dat het reduceren van politieke ecologie tot milieuzorg onmogelijk wordt. Het gaat de ecologen er niet alleen om, de grenzen van het ecosysteem aarde niet te overschrijden; tezelfdertijd streven ze naar een vergrote autonome sfeer waar mensen zich maximaal kunnen ontplooiën, los van markt of staat.

Mestrums gekleurde bril wordt eveneens duidelijk: zij ziet enkel de horizontale lijn markt-staat. Wie voor minder staat pleit, kan in haar ogen niet anders dan voor meer markt pleiten. Het concept autonomie komt in haar denken niet voor, laat staan het belang ervan. En dan wordt al te makkelijk om een groen pleidooi in de liberale hoek te schuiven.

Armoedebestrijding en basisinkomen

Mestrum verzet zich terecht tegen het wegmoffelen van het inkomensniveau in een multidimensionele benadering van armoede. Maar hierna stelt ze: dat 'mensen goed opgeleid en gezond (kunnen) zijn, een redelijk dak boven het hoofd hebben en zelfs empowered zijn, maar wie geen werk vindt en misschien ook geen uitkering krijgt, kan bittere armoede leiden.' Ik denk dat deze zin illustreert hoe Mestrum voortdurend analyses op het vlak van de westerse verzorgingsstaat met die van de derdewereldlanden door elkaar haalt. Heel wat studies over België tonen aan dat

lagere inkomensklassen minder goed opgeleid zijn, minder gezonde levensjaren tellen, minder goed wonen en ook de passende competenties ontbreken om zich te handhaven in onze samenleving. En omdat armoede net gekenmerkt wordt door een cluster van gelijktijdige uitsluitingen, hangt een gebrek aan inkomen bijna steeds samen met de andere vormen van achterstelling. Anders gezegd, Mestrum wil iedereen aan een job helpen, maar daar zijn juist die levensdomeinen cruciaal die ze te sterk benadrukt vindt...

Mestrum heeft het niet begrepen op het voorstel van een basisinkomen. Voor haar leidt elke vorm van basisinkomen tot onoverkomelijke problemen. Ze vertrekt hierbij van de denkoefening dat het basisinkomen voldoende hoog is, zodat het mensen vrijstelt om eventueel niet te werken. Dit kan voor haar niet: 'Het lijkt me niet onrechtvaardig om te stellen dat de arbeid die noodzakelijk is om collectief in de democratische behoeften te voorzien, ook collectief moet worden verricht. Men kan een recht op luiheid eventueel aanvaarden - hoe dan ook zal er in een ecologische economie (...) ontzettend veel zinloze arbeid wegvallen - maar arbeid dient wel eerlijk te worden verdeeld over alle gezonde volwassenen.'

Voor mij is deze redenering een voorbeeld van eerder een socialistisch denken, dat het gelijkheidsbeginsel vanuit de overheid te ver doordrukt. Je kan evengoed een andere redenering opbouwen in een samenleving met een basisinkomen. Er zal ook dan een belangrijke groep mensen zijn die graag behoorlijk veel werkt, zowel omwille van de jobtevredenheid als het hogere inkomen dat dit met zich meebrengt. En waarom zou ik - die droom van een sober maar vrij leven van louter een basisinkomen - die mensen een deel van hun arbeid (en extra inkomen) ontzeggen? Wanneer de samenleving voldoende meerwaarde produceert om een basisinkomen te financieren, waarom zou iedereen dan verplicht een aantal uren loonarbeid moeten verrichten? Misschien laat mijn basisinkomen me toe om heel wat zorg te besteden aan mijn leefomgeving en mijn naasten, wat even belangrijk is voor een warme samenleving dan mijn collectief evenredig deel van de loonarbeid te verrichten. Kortom, er is leven buiten de loonarbeid.

Deze kritiek betekent echter niet dat ik het met Mestrum oneens ben wanneer ze stelt dat een basisinkomen geen antwoord biedt op grote inkomensongelijkheid. Dat klopt, maar niemand beweert ook dat één instrument voldoende is om een rechtvaardige samenleving tot stand te brengen.

In het vervolg van haar artikel gaat Mestrum in op het verschil tussen armoedebestrijding en sociale rechtvaardigheid. Ze wijst op het gevaar van pleiten voor armoedebestrijding: het zou in de kaart van de neoliberalen spelen, omdat ook zij hier voor pleiten, maar dan meteen zwijgen over herverdeling en inkomensongelijkheid. Haar analyse is interessant maar ze richt haar pijlen op de verkeerde ideologie. Ze wijst namelijk juist de valkuil aan waarin net de sociaaldemocratie terechtkwam met haar keuze voor de Derde Weg. Reeds herhaaldelijk heb ik vanuit een groen vertoog deze analyse gemaakt:²

'Frank Vandenbroucke stelt dat een sociaaldemocratisch gelijkheidsideaal kan steunen op de politieke filosofie van de egalitarian justice, waarvan John Rawls de bekendste vertegenwoordiger is. Een kernidee van deze egalitaristische filosofie luidt als volgt: of we een bepaalde sociale verdeling als gelijk of ongelijk beschouwen, hangt af van de mate waarin wij die verdeling zien als het resultaat van individuele keuze. Als iemand door toedoen van zijn eigen keuze minder

krijgt, dan wordt het verschil niet als een ongelijkheid beschouwd; wel als het verschil er buiten de wil van het individu om komt. Gelijkheid is dan ook geen gelijkvormigheid.

Het is geen toeval dat Rawls populair is bij derdewegdenkers. In zijn *Theory of Justice* heeft Rawls gepoogd een kader te formuleren voor het functioneren van een democratische rechtsstaat volgens liberale principes. Deze populariteit heeft alles te maken met de ambiguïteit van de conclusies die voortvloeien uit de gelijkheidsgedachte achter deze theorie. De theorie lijkt verregaande herverdeling te eisen: alle veranderingen moeten tot voordeel strekken van hen die het slechtst af zijn. Een ogenschijnlijk socialistisch principe, ware het niet dat men het principe ook zo kan lezen dat ongelijkheid probleemloos mag toenemen, althans zolang de groepen die het slechtst af zijn, er nog iets op vooruit gaan.

De eerste interpretatie sluit goed aan bij het sociaaldemocratisch denken, de tweede bij het liberale marktdenken.'

Met andere woorden: Mestrum heeft een punt wanneer ze wijst op een gevaarlijke tendens in het maatschappelijke debat als het bestrijden van ongelijkheid en herverdeling louter door armoedebestrijding wordt vervangen. Wat dit echter te maken heeft met het groene vertoog is mij onduidelijk; eerder is het relevant voor een sociaaldemocratie in West-Europa die in de jaren negentig de markt heeft omarmd met haar derdeweg denken; en er nu de zure vruchten van smaakt...

Vrijwilligerswerk en geluk

Bij aanvang van dit thema poogt Mestrum een belangrijk deel van het groene vertoog samen te vatten:

'Het groene vertoog wil dat mensen zich niet langer richten op steeds meer materiële goederen maar meer aandacht krijgen voor sociale relaties. Deze verschuiving van hebben naar zijn maakt de samenleving minder kil. Materiële consumptie moet teruggeschroefd worden omdat de aarde eindig is. Een aantal goederen moet aan de markt onttrokken worden en terug aan de samenleving gegeven worden; niet alles moet immers verloond worden en in een warme samenleving kunnen mensen onbetaald voor elkaar zorgen. Trouwens, geld maakt niet gelukkig.'

Wat vindt Mestrum hier nu problematisch aan? Voor ik dit punt voor punt bespreek, wil ik aangeven dat wat haar bespreking problematisch maakt, het door elkaar halen van begrippen is.

Dit geldt al voor haar **eerste** tegenwerping waar ze geluk en sociaal kapitaal gelijkstelt. Het is inderdaad zo dat hogere inkomensklassen over meer sociaal kapitaal beschikken – toch datgene wat nodig is om vooruit te komen in onze samenleving. Maar dat betekent niet dat er niets mis is met onze samenleving. Wat te denken van het ontzaggelijk hoog gebruik van slaappillen en antidepressiva? Wat te denken van het feit dat Vlaanderen kampioen is op het gebied van zelfdoding bij jongeren? Maakt een superrijke regio dan toch niet zo gelukkig?

Ten tweede. Mestrum gaat nog verder, door de kern van onze hyperconsumptie maatschappij te normaliseren. Consumeren is voor haar nu eenmaal de nieuwste vorm van zijn geworden; en de tegenstelling tussen hebben en zijn, irrelevant. Natuurlijk is het ieders recht om zich hiermee te conformeren (en zo afstand te doen van

het groene vertoog), maar hiermee zijn de problemen van hyperconsumptie niet van de baan. Allereerst omdat dit geluk enkel opgaat voor mensen met (veel) koopkracht, en tevens uitmondt in een eindeloze alsmaar-meerwedloop die niemand kan winnen - en de aarde, onze levensplek, finaal verliest. Bovendien zijn er zaken die je in de samenleving niet kan kopen. Ik blijf er als ecologist bij, dat we geen authentieke zin en betekenis in ons leven kunnen creëren door louter het kopen van materiële goederen.

Even bevreemdend is, **ten derde**, het overwaarden van de 'vele vormen van solidariteit die dag na dag kunnen worden vastgesteld', dat sterk contrasteert met één van haar vertrekpunten: de dominante neoliberale wereldorde die solidariteit niet ondermijnt door sociale gelijkheid enkel te ondervangen met armoedebestrijding.

Ten vierde stelt Mestrum 'dat het geen pas geeft om het Westen tot versobering aan te manen als miljoenen mensen in West-Europa en de Verenigde Staten niet in hun basisbehoeften kunnen voorzien.' Alsof ook armen in West-Europa niet in staat zijn om te zien hoe het merendeel van de bevolking - waar zij niet toe behoren - ongebreideld kan consumeren terwijl armen zowel in West-Europa als de derdewereld ontbering kennen? Betekent dit dat, zolang er armen zijn in Vlaanderen, we het rijke merendeel niet mogen aanspreken op hun overdreven consumptiegedrag? Zonder cynisch te worden, zou dit de rijke meerderheid hét argument verschaffen om een onderklasse in stand te houden...

Haar volgende punt, **ten vijfde**, is dat we niet moeten pleiten voor een verschuiving van materiële naar immateriële goederen als we op een andere wijze duurzaamheid kunnen bereiken. Haar voorwaardelijkheid in de volgende zin (drie keer het woord als) geeft aan hoe fictief deze denkoefening wel is: 'Als bepaalde materiële goederen hoegenaamd niet door uitputting worden bedreigd, als er een cradle to cradlerecyclagesysteem mogelijk is en als groei zich met duurzame activiteiten kan verwezenlijken die de draagkracht van de planeet niet aantasten, wat is er dan fout mee?' Het punt van het groene vertoog is dat we niet meestappen in dit wetenschappelijk-technologisch optimisme (typerend voor het liberale denken) dat zich nog nooit heeft bewezen, integendeel.

Mestrum ziet **ten slotte** wel in dat ons consumptiepatroon moet wijzigen (minder vlees en meer groenten en fruit, minder auto en meer fiets), maar dit heeft volgens haar niets met immateriële waarden te maken.

Hier wil ik de puntsgewijze behandeling van het artikel verlaten en een fundamentele analyse maken.

Wat Mestrum doet, is een materialistische invulling geven van het leven, van levensstijlen, van de samenleving. Hiermee maakt ze een volledige abstractie van het gegeven dat mensen in en door hun leven zin en betekenis geven aan alles wat ze doen. Dit is juist een kernpunt van het groene vertoog, namelijk dat een duurzame samenleving in de eerste plaats een culturele omslag behoeft. Zowel voedsel (denk aan Slow Food) als mobiliteit zijn geen abstracte materiële acties, maar zijn verweven met een normatief mens- en wereldbeeld. Als mensen bijvoorbeeld vlees laten staan en vegetariër worden, of hun auto laten staan voor de fiets, dan is dat niet het gevolg van een rationele berekening. Het gaat dan om doorleefde keuzes die samenhangen met een normatieve visie op het goede leven, op wat zin geeft aan het leven en betekenis geeft aan wat we doen en wie we zijn.

Mestrum gelooft wel in een dergelijk rationele rekenoefening: 'Wat ontbreekt is een gedetailleerde analyse van wat kan en wat niet, (...) van waar precies de grenzen liggen van materiële groei.' Voor haar is dit noodzakelijk, omdat anders mogelijk de indruk kan ontstaan 'dat men naar een soort soberheid, zoniet een relatieve en

vrijwillige armoede wil waar men geen ecologische behoefte aan voelt maar enkel een spirituele.' Opnieuw een veelbetekenende zin: het verlangen naar (en realiseren van) een leven dat minder inzet op het verwerven van materiële goederen, kan voor Mestrum alleen maar armoede betekenen, nagestreefd door spirituelen. Welnu, het ecologische vertoog – en vele mensen in de samenleving - zien dit anders. Ze nemen bijvoorbeeld tijds krediet zodat ze minder moeten werken (en dus minder verdienen; in het perspectief van Mestrum, verarmen) en meer tijd verkrijgen om zichzelf te ontplooiën, tijd te besteden aan kinderen of ouders, zich te engageren in de buurt, ... kortom om in hun ogen een ongelooflijk rijk leven te leiden! Ook hier stapt Mestrum mee in een technocratisch wetenschappelijk-technologisch optimisme. Ze hoopt dat een groot rekenmodel - gevoed met de juiste gegevens- ons precies vertelt wat en hoeveel we mogen produceren en consumeren. Hoe ziet ze dit vertaald naar de individuele consument, als deze op basis van een eigen waardenkeuze hierin niet wil meestappen? Krijgen we allemaal een aanstiplijstje van wat en hoeveel we per dag mogen consumeren? Hoeveel kilometers elk van ons met de auto mag rijden?

Back to basics: de autonome sfeer revisited

Hoger heb ik aan de hand van de driehoek markt-staat-autonomie het vernieuwende van het groene vertoog verduidelijkt. Het is duidelijk dat Mestrum dit niet aanvaardt. Een pleidooi voor meer immateriële waarden betekent voor haar dat mensen meer onbetaald voor elkaar zorgen, meer vrijwilligerswerk. Dit is inderdaad onder meer een basispunt van het groene vertoog. Maar Mestrum kan dit enkel opvatten als zijnde een pleidooi om de sociale zekerheid terug te schroeven, de door de overheid gefinancierde vormen van zorg dus (denk aan een ziekenhuis). Om haar betoog te versterken, neemt ze haar waarneming van 'een bij groenen vaak aanwezige afkeer voor alles wat overheid is' voor waarheid. Hallo? Ik nodig Mestrum uit om teksten, voorstellen of zelfs stemacties van groenen te vinden die dit aantonen. Wie voert er bijvoorbeeld in het Europees Parlement strijd voor het behoud van openbare diensten, tegen de vermarkting ervan? Wie voert in de Kamer het gevecht voor het behoud van de Post en haar fijnmazig netwerk aan kantoren?

In feite verdedigt Mestrum een achterhaald etatisme, een doorgeslagen sociaaldemocratie waarbij de overheid alles inzake zorgtaken regelt en opneemt. Eender ander model is voor haar een model waarbij de verzorgingsstaat in gevaar komt. Opnieuw is de driehoek hier goed om de verschillende posities te verhelderen. Voor Mestrum is de enig wenselijke positie deze in de linkeronderhoek. Groenen vinden echter dat, naast een goed uitgebouwde verzorgingsstaat, ook mensen binnen de autonome sfeer best voor elkaar kunnen en willen zorgen. Opnieuw vrees ik dat Mestrum een debat over ontwikkelingshulp verwacht met het debat over de toekomst van Europese landen. In het debat inzake ontwikkelingshulp hebben een aantal ngo's inderdaad de hoop opgegeven dat er een sterke lokale overheid kan komen die de sociale rechten van mensen garandeert; daarom pleiten ze sterk voor een civiele maatschappij. Maar het is bij ons juist het middenveld, door Mestrum gewantwoord, dat pleit en vecht voor het behoud van de verzorgingsstaat!

Het blijft me verbazen wanneer Mestrum naar het einde van haar artikel nog eens terugkomt op haar betoog 'dat rijkdom geluk brengt': 'Materieel comfort geeft echter een bijzonder sterke psychologische stimulans om weerstand te bieden aan zelfbeklag en verdriet. Wie heeft nog geen depressieve bui weggevochten met een middagje shoppen, een koude chablis op een terrasje of een avondje uit eten? (...) De aankoop

van een mooi huis, een grote auto, een verre reis kan onnoemelijke vreugde betekenen; ook kleine dingen. Maar stellen dat duur consumptiegedrag niet nodig is om gelukkig te zijn, is iets anders dan stellen dat duur consumptiegedrag niet gelukkig maakt.' In feite ben ik sprakeloos van zo'n discours van iemand van de linkerzijde. Het doet me denken aan de brief die ik van mijn bank ontving ter gelegenheid van mijn veertigste verjaardag. De brief begon intrigerend: 'Gefeliciteerd met uw veertigste verjaardag. U hebt waarschijnlijk nog heel wat dromen. We kunnen helpen om ze te realiseren.' En inderdaad, ik had en heb nog heel wat dromen! De brief vervolgde echter: 'We kunnen met een lening zorgen dat u die moto of boot waar u al zo lang naar verlangt, eindelijk kan kopen.' Voor mij was dit een afknapper. Uiteraard ken ik nog wel zaken die ik wil kopen, maar of dat verbonden is met mijn dromen, met wat ik mijn leven nog wil realiseren of meemaken? Om terug naar het betoog van Mestrum te keren: zou het kunnen dat bij 'een depressieve bui' ik vooral verlang naar een luisterend oor van een vriend of familielid in plaats van een namiddag shoppen? Als we moeten aanvaarden dat de aankoop van een grote auto onnoemelijk veel vreugde kan betekenen, dan kunnen we evengoed de linkerzijde en het groene vertoog opdoeken. Want dan moeten we allemaal het neoliberale model nastreven, zo hard mogelijk werken in concurrentieel verband om zo veel mogelijk geld te verdienen.

Hier komt Mestrum bovendien fundamenteel in tegenspraak met wat ze eerder betoogde. Eerder in haar artikel droomde ze van een duurzame samenleving, louter op basis van een technocratische inschatting wat de aarde aankan. Hier geeft ze zelf aan dat we het met minder zouden moeten doen: meer fiets en minder auto! Dat is onnoemelijk minder vreugde, waar we naar uit moeten kijken. Verder verzet Mestrum zich enerzijds tegen het betrekken van immateriële waarden bij het streven naar een duurzame samenleving; het vergroenen van consumptie- en productiepatronen op basis van rationele kennis moet volstaan. Langs de andere kant vult Mestrum de immateriële waarden – wat is geluk anders? - volledig in met een aanschaf van niet enkel materiële goederen, maar dan nog juist deze (grote auto, groot huis, verre reis) waarvan we weten dat ze niet duurzaam (kunnen) zijn, willen we – en daar staat ze voor - meer gelijkheid realiseren.

Op het einde wordt het duidelijker waardoor Mestrum in de knoop is geraakt. Ze verwacht een terechte kritiek op het postontwikkelingsvertoog met de opbouw van een groen vertoog. Waarbij ook een groen vertoog volgens haar meegaat met een verlangen naar een pre-industrieel verleden dat wordt geromantiseerd, naar een afstand doen van de verworvenheden van de moderniteit. Het is duidelijk dat Mestrum onder meer de genuanceerde visieteksten die de groene partij schreef – en verschenen zijn in Oikos - nooit las. Hier is juist steevast gepleit voor een tweede moderniteit, die de vooruitgang die de eerste moderniteit heeft gerealiseerd verder zet, maar zich bewust wordt van haar tekortkomingen waaronder een doorgeslagen instrumentele rationaliteit. Maar het is juist door de kracht van de moderniteit, het zelfkritisch vermogen, dat we stappen verder kunnen zetten.

Conclusie

Met gemengde gevoelens moet ik deze reactie besluiten. Het artikel van Mestrum toont aan dat het een blijvende taak is om de kern van het groene vertoog te communiceren. Door te reageren op haar artikel heb ik de kans gegrepen om dit te doen en lezers uit te dagen hun eigen visie op het groene verhaal scherp te stellen. Maar anderzijds valt het te betreuren hoe een medestander in de strijd tegen een neoliberale wereldorde op

zo'n gekleurde wijze naar haar groene medestanders kijkt. Onnoemelijk ongelukkig zal ik er niet van worden, maar een fles chablis kan troost bieden.

NOTEN

- ¹ Holemans Dirk (2006), De samenleving terug op het spoor, *Oikos*, nr. 40.
- ² Holemans Dirk (2007), De leegte van links, *Sampol*, jg. 14/nr. 7.